

Олександр Ельбрусович МАРЧЕНКО
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ҐРУНТІ НЕНАВИСТІ: КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ

Стаття присвячена кримінологічному аналізу стану кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті за кількісними показниками. Встановлено, що тенденції до поширення злочинності на ґрунті ненависті в Україні є очевидно несприятливими. Фіксується генеральний тренд до зростання рівня відповідних кримінальних правопорушень за всіма категоріями, особливо, починаючи з 2022 р., після повномасштабної агресії російської федерації. На фоні скорочення території статистичного обліку, інтенсивних міграційних процесів, часткової депопуляції, темпи приросту кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті визначаються надвисокими показниками. Відбувається зміна характеру їх вчинення у бік відкритості, очевидності, цинічності. Гострою є проблема латентності цього різновиду кримінальної активності. Геноцид, злочини проти людяності, низка воєнних злочинів слід також віднести до злочинів на ґрунті ненависті, але особливої їх категорії, політично обумовленої, воєнно-контекстуальної, що потребує окремого дослідження.

Ключові слова: ненависть, кримінальні правопорушення на ґрунті ненависті, злочинність, протидія злочинності, війна, кримінологічний аналіз, стан, показники.

Постановка проблеми. Кримінальні правопорушення на ґрунті ненависті¹ – один з вимірів прикладної дегуманізації антропосфери. Їх існування – велика прикрість не тільки для України, а й людства в цілому. Власне, триваюча агресія, широкий шлейф насильства – наочне свідчення

¹ Як вони визначаються за міжнародними стандартами: Злочини на ґрунті ненависті: попередження та реагування. Інформаційно-довідковий посібник для громадських організацій у регіоні ОБСЄ / ОБСЄ. Варшава, Польща. URL: <http://www.osce.org/uk/node/180336> (дата звернення: 10.02.2024).

тієї кризи людяності, що виявила себе у ХХІ ст. Уявити собі, що довкола немає ані небес, ані пекла, ані країн, ані релігій – таким був заклик великого гуманіста Джона Ленона, який по-мистецьки тонко («Imagine», 1971) відчув та висловив широку «роздільну здатність» ідеологій і державних кордонів, збереження яких – прямий шлях до насильства, до кордонів у свідомості, між людьми. Але змушені відкинути утопічність закликів до усезагального примирення. Людина з'явилась у світ саме як людина і ніщо людське їй не чуже. «Защита» антропологічна помилка (чи такий замисел?) змушує людство раз-по-раз поринати у вир воєн, протистоянь, ненависті. Фронтирність – нормальний стан людських спільнот, оскільки існує диференціація культур¹. І оскільки існує рід людський, остільки ж буде існувати ненависть і розбрат. Як видається, – це закон соціальної природи. При цьому ми свідомі того, що з позицій академіка О. М. Костенка² таке твердження є нонсенсом, бо ж навіть абсурдом. Менше з тим, з нашої перспективи, соціальна природа бачиться саме такою, відвертою, іноді брутальною, а не ідеалістичною. В ній поєднується і добро, і зло (що також, слід мати мужність визнати, є природним).

Влучними у цьому контексті видаються міркування Ю. В. Орлова: «Поза всякими сумнівами, репрезентовані у працях О. М. Костенка креації, відтворювані та поглиблювані природно-правові ідеї, сенси заслуговують на повагу та визнання свого гуманістичного устремління й миролюбності. Втім, як видається, в них таки приховуються і деякі лакуни, здатні зумовити можливість поглянути на пропонований «кришталевий палац» і під іншим кутом. Так, саме на «кришталевий палац». А як ще може сприймається *нерукотворна* конструкція законів соціальної природи, якщо не як ідеальний (і неймовірної ж, треба сказати, краси!) образ невидимих, але об'єктивно існуючих сил, перебування у полях яких і підпорядкування яким з фатальною невідворотністю має гарантувати щастя? І справа то лише у тому, щоб відкрити ці закони, їх артикулювати, усвідомити їх значення та *підпорядкувати* їм соціальну практику. А і з тими, хто не підпорядковуватиметься варто, мабуть, боротися як із деякими носіями і ретрансляторами антиприродного? Таким шляхом, слід вважати, формується надлюдина, яка своїм розумом, нарешті, досягнула всю складність творіння життя, хоча б і соціального. Хоча б і відстороненого від конкретної людини, бо ж досягнути природу людини складніше (адже

¹ Орлов Ю. В. Фронтирна злочинність : поняття, ознаки // Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листопада 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Громад. рада при МВС України. Харків : ХНУВС, 2019. С. 334–336; Орлов Ю. В. Фронтир як категорія кримінологічного дискурсу. *Архів кримінології та судових наук*. 2020. № 1. С. 98–108.

² Костенко О. М. Злочин і відповідальність за нього у світлі соціального натуралізму (щодо соціально-натуралістичної доктрини кримінального правознавства). *Право України*. 2010. № 9. С. 31–40; Костенко О. М. Про світоглядні основи розбудови прогресивного правопорядку в Україні (до методологічної дискусії у вітчизняній юриспруденції). *Право України*. 2015. № 8. С. 167–185; Костенко О. М. Основи соціально-натуралістичної юриспруденції та кримінології: монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 140 с.; Костенко О. М. «Нові очі» для нового часу (про соціальний натуралізм). Луцьк : Терен, 2022. 128 с. та ін.

відомо, що особистість є ширшою за суспільство), аніж зробити те саме зі спільнотою. Все так. Але в тому то й річ, що там де ми керуємось інтересами спільноти й звеличуємо цінність колективізму дуже часто втрачаємо цінність окремої й невідкритої людини. Не варто, гадаємо, наводити багаточисельні приклади з історії і сучасності. Вони сумні... Дійсно, чим більше любиш людство, тим менше любиш окрему людину. Тож в тому й полягає вразливе місце юснатуралізму, як і будь-якої іншої юриспруденції, гуманітарності: соціальність і її закономірності розглядаються, імовірно, без достатнього зв'язку з глибинами індивідуальності, особистості, людськості. А там, у тих глибинах, парадокс на парадоксі. І чи визначати їх також законами природи? Такими, що можуть не подобатись раціональному розуму, але ж так само об'єктивно існуючими. Одним з таких є свобода. І не як деяка усвідомлена необхідність чи щось на зразок цього (єдність із відповідальністю перед іншим/іншими тощо), а саме як бажання бути вільним, нехай і (й мабуть передусім) *свавільним*»¹.

Автор перепрошує за масштабну цитату. Але вважаємо її виправданою і доречною, спрямованою на підкреслення матодологіно важливої позиції: ненависть є такою ж природною екзистенцією², як і будь-яка інша (страх, любов, приналежність, свобода). Її неможливо, ані заперечити, ані скасувати. Відтак і злочинність на ґрунті ненависті – є константою. Але можливо контролювати її поширення, вивчаючи особливості детермінації. Первинним кроком на цьому шляху є формування адекватного уявлення про її стан.

Кримінологічна увага до проблем поширення кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті приділялася такими дослідниками як А. Б. Блага, О. В. Горбачова, Є. Ю. Захаров, К. Б. Левченко, О. М. Литвинов, О. А. Мартиненко, Д. О. Назаренко, Ю. В. Орлов, В. І. Поклад, Н. О. Прібиткова та іншими. Однак наразі відсутня належна, сучасна інформаційна модель стану відповідного сегменту кримінальної активності.

Мета цієї статті – встановити, надати кримінологічне пояснення стану кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті через аналіз кількісних показників їх відтворення.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на контекст триваючого міжнародного збройного конфлікту, російсько-української війни, було б очевидним спрощенням формувати аналітичну модель стану злочинності на ґрунті ненависті в Україні виключно, виходячи із узвичаєного міжнародно-правового, доктринально-правничого й правозахисного дискурсу. Маємо взяти до уваги загострення тих міжнаціональних протиріч, які існували й до повномасштабного збройної конфлікту, загострилися після його початку, набули проєкції на нові, раніше відсутні (або маже відсутні) криміногенні ситуації. Тож відповідна модель має включати в себе

¹ Орлов Ю. В. Кримінальний акціонізм : від символічності суб'єкта та суб'єктивізації символу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 1 (26). С. 56.

² Орлов Ю. В. Модуси буття злочинності: матриця кримінолого-екзистенціального аналізу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 97.

принаймні два сегменти кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті. Перший – ординарні, другий – політично обумовлені, включаючи воєнні злочини та геноцид. Кожному з них має бути приділена окрема увага. В цій науковій розвідці ми сфокусуємося на першій групі.

До ординарних слід, передусім, віднести ті, ознаки складів яких закріплені у ст. 161, п. 14 ч. 2 ст. 115, частинах 2 ст. ст. 121, 122, 126, 127, 129 КК України. Однак це, певна річ, не повний їх перелік. До ординарного сегменту варто включити і так звані змішані кримінальні правопорушення на ґрунті ненависті. Їх складають корисливі, корисливо-насильницькі посягання, при яких жертва обирається за критерієм приналежності до певної соціальної меншини (чи іншої групи), зокрема за критерієм сексуальної орієнтації. Втім для статистичного аналізу ці кримінальні правопорушення є недоступними через те, що вони окремо не виділяються у чинних формах офіційного статистичного обліку.

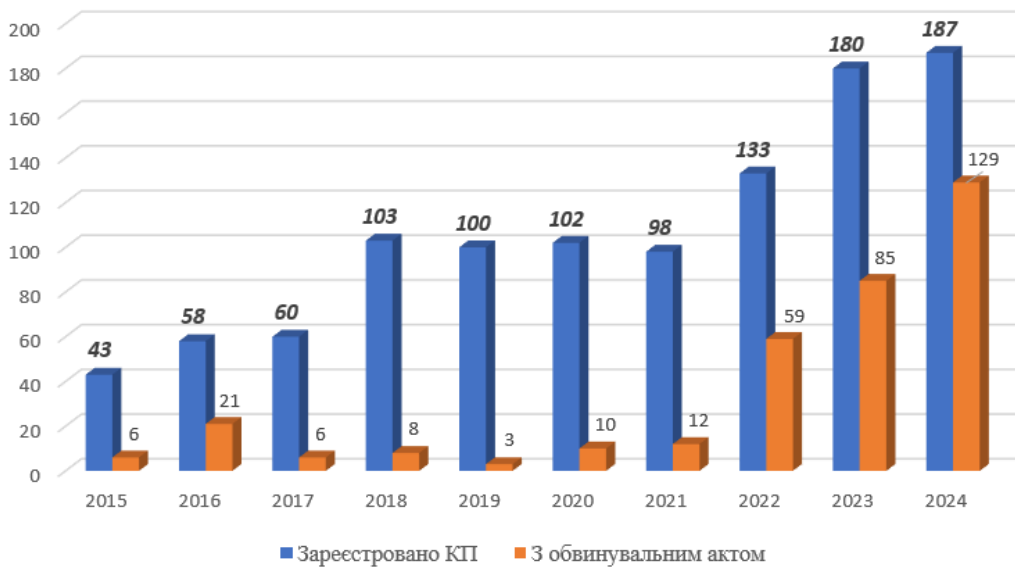
Ще однією складовою, вартою, на наш погляд, дослідницької уваги є специфічний кримінальний екзофеномен, відтворення якого свідчить про наявність певного попиту на інформаційний продукт, який відповідає запитам на прояв ненависті, ворожого ставлення, демонстрацію насильства щодо визначених категорій осіб, в тому числі й зокрема за ознакою їх приналежності до певної соціальної групи. Мова йде про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 300 КК України («Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію»¹). Гадаємо, включення останнього до інформаційної моделі досліджуваного виду злочинності додатково відображатиме кримінологічно значущі грані соціальних практик ненависті.

Аналіз та узагальнення результатів опрацювання відкритої статистичної інформації про кримінальні правопорушення за досліджуваним критерієм дає можливість дійти висновку про існування стійкої тенденції до загального зростання злочинності на ґрунті ненависті щонайменше протягом останніх десяти років (див. діаграму 1).

Діаграма 1

Графічне зображення рівня та динаміки кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (2015–2024 рр.)

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.03.2025).

З наведених у діаграмі 1 даних чітко видно, що невпинною та відносно стійкою є висхідна динаміка позитивного приросту кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Саме така категорія («мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості») використовується як у формах офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора (форма № 1, затверджена наказами Генерального прокурора від 23.12.2012 р. № 100 та від 30.06.2020 р. № 299), так і КК України. Цілком зрозуміло, що вона є дещо звуженою по відношенню до повного обсягу поняття «мотив ненависті». Хоча б тому, що абсолютно не охоплює політичний компонент ненависті, ненависть, детерміновану ворожим ставленням до осіб через їх сексуальну орієнтацію, регіональне походження, використовувану мову спілкування, інвалідність тощо. У зв'язку з цим, наявну статистичну картину неможна за жодних обставин вважати повною. Проте вона може вважатися репрезентативною, відображати певну вибірку, досить показовою, якщо не у деталях, то принаймні на рівні тенденцій. Тож, беручи до уваги означену логіко-семантичну поправку, можна стверджувати, що має місце генеральний тренд до погіршення криміногенної обстановки за критерієм зростання кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті, у контурах посягань, мотивованих расовою, національною чи релігійною нетерпимістю.

Загальний десятирічний рівень цих кримінальних правопорушень склав 1064. У порівнянні з 2015 р., коли було зареєстровано 43 кримінальних правопорушень означеної категорії, у 2024 р. зафіксовано зростання рівня більш ніж у 4 рази (187 кримінальних правопорушень).

Окремо слід наголосити, що ще більш драматичним виглядає зростання інтенсивності відтворення кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті на фоні скорочення території статистичного обліку через

повномасштабну агресію російської федерації проти України, початок якої (саме повномасштабної агресії) бере свій відлік від 24.02.2022 р. До числа факторів цього ж характеру впливу на динаміку слід віднести і часткову депопуляцію, пов'язану з еміграцією, виїздом закордон близько 7 млн. громадян України, а також долученням до військової служби значної категорії чоловіків працездатного віку, які зазвичай, традиційно для кримінологічної картини, складали соціально-демографічну основу для поширення злочинності, стрижневих її структурних компонентів. З урахуванням цих обставин темпи приросту злочинності на ґрунті ненависті, навіть у її статистично фіксованому вимірі, мають бути оцінені як небезпечно високі.

Деталізувати уявлення про показники динаміки можливо із використанням відповідного статистично-математичного інструментарію опрацювання числової інформації. Результати такого опрацювання наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники динаміки кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, а також їх розкриття (2015–2024 рр.)*

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Середнє значення ряду
Динаміка злочинності											
Рівень	43	58	60	103	100	102	98	133	180	187	106,4
Апр (б)	-	15	17	60	57	59	55	90	137	144	70,4
Апр (л)	-	15	2	43	-3	2	-4	35	47	7	16
Тзр (б)	-	1,348	1,395	2,395	2,325	2,372	2,279	3,093	4,186	4,439	2,648
Тзр (л)	-	1,348	1,034	1,717	0,971	1,02	0,961	1,357	1,353	1,039	1,2
Тпр (б) (%)	-	34,8	39,5	139,5	132,5	137,2	127,9	209,3	318,6	343,9	164,8
Тпр (л) (%)	-	34,8	3,4	71,7	-2,9	2	-3,9	35,7	35,3	3,9	20
Динаміка розкриття кримінальних правопорушень (за показником наявності обвинувального акту)											
Рівень	6	21	6	8	3	10	12	59	85	129	33,9
Апр (б)	-	15	0	2	-3	4	6	53	79	123	31
Апр (л)	-	15	-15	2	-5	7	2	47	26	44	13,2
Тзр (б)	-	3,5	1	1,333	0,5	1,667	2	9,833	14,167	21,5	6,167
Тзр (л)	-	3,5	0,286	1,333	0,375	3,333	1,2	4,917	1,444	1,518	1,99
Тпр (б) (%)	-	250	0	33,3	-50	-66,7	100	883,3	1316,7	2050	501,8
Тпр (л) (%)	-	250	-71,4	33,3	-62,5	233,3	20	391,7	44,1	51,8	98,9

****Апр – абсолютний приріст; Тзр – темп зростання; Тпр – темп приросту; (б) – розрахунок базисним методом; (л) – розрахунок ланцюговим методом***

Різке зростання рівня і темпу приросту відмічається з початком повномасштабного вторгнення. Очевидно сильною є кореляція складників детермінаційного комплексу злочинності на ґрунті ненависті та факторів війни. При цьому підкреслимо, що показники 2023 р. та 2024 р. майже вдвічі перевищують середній рівень ряду, тобто середній за десятиріччя показник (106 кримінальних правопорушень). Це стосується як абсолютних показників, так і їх темпових розрахунків. Зокрема, абсолютний приріст, розрахований базисним методом (база – показник 2015 р.), у 2022 р. склав 90 кримінальних правопорушень, у 2023 р. – 137, у 2024 р. – 144. Відповідні співвідношення за показниками темпу зростання склали: 3,093 – у 2022 р., 4,186 – у 2023 р. та 4,439 – у 2024 р. Середній показник рівня – 70,4.

Найбільші сплески абсолютного приросту, розрахованого ланцюговим способом спостерігаються у 2018 р. – «+43», у 2022 р. – «+35» та у 2023 р. – «+47». Середнє значення ряду – «+16».

Ідентичною є картина за показниками темпів зростання та приросту. Застосування базисного методу обчислення виявило, що найвищими є показники темпу зростання у 2022 р. (3,093), 2023 р. (4,186) та у 2024 р. (4,439). Темпи зростання склали рекордні 209,3 %, 318,6 % та 343,9 % у 2022, 2023 та 2024 рр. відповідно. Середнє значення темпу зростання – 2,648, темпу приросту – 164,8 % (базисний метод).

Ланцюговий метод обчислення показників темпів зростання та приросту продемонстрував найвищі значення у 2018 р. (темп зростання – 1,717, темп приросту 71,7 %), у 2022 (темп зростання – 1,357, темп приросту 35,7 %) та у 2023 (темп зростання – 1,353, темп приросту 35,3 %) роках. Середнє значення темпу зростання – 1,2, темпу приросту – 20 % (ланцюговий метод).

При цьому помірно зниження показників динаміки за ланцюговим методом обчислення фіксувалося лише у 2019 та 2021 р. Воно є незначним, в межах 4 одиниць, у зв'язку з чим цією обставиною в цілому можна знехтувати; на статистичну картину, на генеральний тренд вона геть не впливає. За базисним же методом обчислення зниження не відбулося жодного разу протягом досліджуваного часового інтервалу.

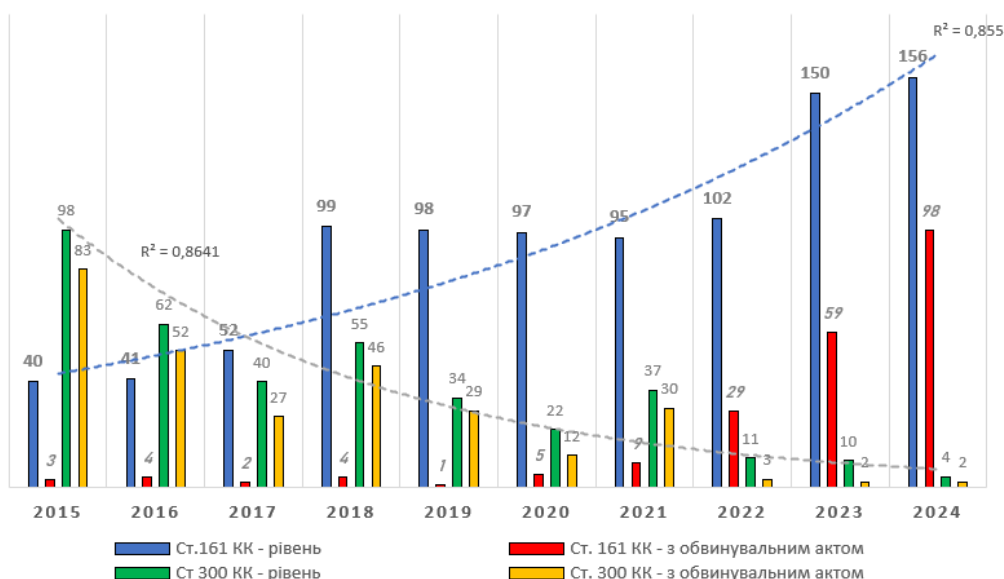
Звернення до статистичних відомостей про кількість кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, досудове розслідування у яких завершено складанням обвинувального акту дозволяє дійти цікавих висновків. По-перше, всього за десятирічний період розкрито 339 означених кримінальних правопорушень. Середній рівень ряду – 33,9. В середньому – це 31,8 % розкриття. По-друге, відсоток розкриття цих кримінальних правопорушень неухильно зростає по мірі інтенсифікації відтворення самих

кримінальних правопорушень досліджуваної категорії. Пікові значення розкриття припадають на 2022–2024 р., а саме: 2022 р. – розкрито 59 зі 133 кримінальних правопорушень (44,4 %), 2023 р. – 85 зі 180 (47,2 %), 2024 р. – 129 зі 187 (69 %). Протягом цих трьох років середній відсоток розкриття склав 53,5 % при максимальному показнику у 2024 р. – 69 %. Водночас середній відсоток розкриття, який мав місце до 2022 р., становив 13,2 % з мінімальними значеннями його рівня у 2019 р. (3 %), у 2018 р. (7,7 %) та у 2021 р. (9,8 %). Логічно припустити, що реалізується один з двох (на нашу думку, альтернативних) варіантів, якими можливо пояснити таку трансформацію в статистично фіксованій успішності правоохоронної діяльності: 1) відбулись певні неявні, але істотні зміни у правозастосовній практиці, які дозволили суттєво покращити показник розкриття кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті; 2) самі кримінальні правопорушення стали більш очевидними, цинічними, адже кримінальні правопорушники більше, аніж до цього почали нехтувати заходами маскування, контрзаходами щодо уникнення кримінального переслідування. З нашої перспективи, саме другий варіант є більш імовірним. Додатковим аргументом на користь цієї гіпотези може свідчити кореляція початку тенденції до зростання відсотку розкриття із початком повномасштабної агресії росії проти України. І якщо це так, то покращення стану розкриття відбувається саме за рахунок тих кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті, що вчиняються щодо осіб, які тим чи іншим чином, об'єктивно чи суб'єктивно (у сприйнятті кримінальних правопорушників) можуть бути афілійовані з країною-агресором: географічно близький до росії регіон попереднього проживання для внутрішньо переміщених осіб (про що в тому числі можуть свідчити відповідні позначення номерів державної реєстрації транспортних засобів як тригерів для злочинців), переважання російської мови як мови побутового, сімейного спілкування, провокативна віктимна поведінка, яка межує або безпосередньо є проявом колабораціонізму тощо.

Певним чином «пролити світло» на ці зміни дозволяє і звернення до статистичних даних щодо конкретних видів кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті. Ці відомості дозволять наблизитись до розуміння того, за рахунок яких кримінальних правопорушень здебільшого відбулося покращення показників їх розкриття (див. діаграму 2).

Діаграма 2

Графічне зображення рівня та динаміки кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 161 та 300 КК України (2015–2024 рр.)

З діаграми 2 можна бачити, по-перше, висхідну лінію тренду відтворення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 161 КК України («Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками»¹). Причому зростання їх рівня є суттєвим, так само як і суттєвим є зростання відсотку розкриття. Так, якщо протягом 2015–2017 років реєструвалося в середньому по 44 злочини цієї категорії щороку (у 2015 р. – 40, у 2016 р. – 41, у 2017 р. – 52), то починаючи з 2018 р. відбувається зростання рівня фактично удвічі (до 99 злочинів), після чого сформувалося деяке п'ятирічне плато: протягом 2018–2022 рр. – середнє значення ряду становить 98 злочинів (у 2018 р. – 99, у 2019 р. – 98, у 2020 р. – 97, у 2021 р. – 95, у 2022 р. – 102). Починаючи з 2023 р., фіксується істотний приріст на рівні 30 % по відношенню до 2022 р.; рівень злочинів, передбачених ст. 161 КК України, сягнув позначки у 150. У 2024 р. загальна тенденція до зростання зберіглася, зареєстровано 156 злочинів означеної категорії.

Так само, як і в попередньому об'єкті кримінологічного-статистичного аналізу (загальна категорія кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості), варто підкреслити фонові статистично значущі обставини, при яких відбулось зростання рівня злочинності. Йдеться про початок повномасштабного вторгнення, скорочення території обліку кримінальних правопорушень (тимчасово окуповані, анексовані території), інтенсивні міграційні процеси.

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.03.2025).

Взяття їх до уваги виводить на розуміння значно більш істотних темпів зростання у перерахунку на відносні величини, аніж це можна спостерігати за абсолютними показниками. Втім, немає особливого сенсу вдаватися до розрахунку саме відносних показників і на їх основі засвідчувати тенденцію до істотного зростання злочинності. Немає потреби її додатково підтверджувати через очевидність.

Натомість звернімо увагу на те, що з початком повномасштабного вторгнення відбувається не тільки значний приріст злочинів, передбачених ст. 161 КК України, але і відсоток їх розкриття. Якщо останній у 2015 р. складав 7,5 %, у 2016 р. – 9,8 %, у 2017 р. – 3,8 %, у 2018 – 4 %, у 2019 р. – 1 %, у 2020 р. – 5 % (середнє значення ряду шестирічного часового інтервалу – 5,2 %), то у 2022 р. цей показник склав вже 26,5 %, у 2023 р. – 39,3 %, а у 2024 р. – рекордні 62,8 %. Ці дані у відносному вимірі корелюють з показниками розкриття загальної категорії кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, результати обчислення яких наведені нами вище. Проекція цих кореляцій на площину абсолютних величин так само виявляє залежність показників відтворення загальної категорії кримінальних правопорушень (у контексті нашого дослідження) із показниками відтворення «порушень рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками»¹. Зокрема, з 85 розкритих кримінальних правопорушень цієї категорії у 2023 р. 59 (або 69,4 %) припадає саме на ст. 161 КК України. За 2024 р. це співвідношення становило 76 % (або 98 розкриття за ст. 161 КК України зі 129 по загальній категорії). В середньому за 2015–2024 р. цей співвідносний показник становить 50,5 % та має тенденцію до зростання. І оскільки останнє існує саме протягом 2022–2024 рр., то є підстави для висновку, що зростання рівня розкриття кримінальних правопорушень за загальною категорією відбувається саме (здебільшого) за рахунок розкриття злочинів, передбачених ст. 161 КК України. До того ж вельми цікавим є той факт, що у 2024 р. з 98 розкритих цих кримінальних правопорушень, 53 (!) вчинено групою осіб. І це при тому, що за всі попередні роки, включаючи 2022 та 2023 рр., груповий характер взагалі не був притаманний цьому злочину (у 2015 р. – 1 злочин, вчинений групою осіб, у 2016 – 0, у 2017 – 0, у 2018 – 2, у 2019 – 0, у 2020 – 0, у 2021 – 1, у 2022 – 0, у 2023 – 0). І це підтверджує висунену нами гіпотезу про тенденцію до зростання частки очевидних, відвертих, а тому й цинічних злочинів цієї категорії. Злочинці не надто переймаються наслідками своїх дій або через байдужість і прагнення продемонструвати своє домінування над представниками іншої соціальної групи, або через упевненість, якщо не у правомірності, то моральній допустимості чи навіть схвальності своїх злочинних дій.

Водночас викладені розрахунки означають також і те, що в

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.03.2025).

статистичних формах обліку не відображається низка кримінальних правопорушень (в середньому за десятирічний період – не менше 50 %, а протягом 2023–2024 рр. – не менше 25 %), які можуть бути віднесення до категорії злочинів на ґрунті ненависті (принаймні за законодавчо визначеним критерієм мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості) і розкриття яких дає показник по загальній категорії. До таких кримінальних правопорушень слід, найімовірніше, віднести ті, які передбачені частинами 2 ст. ст. 121, 122, 126, 127 КК України саме за критерієм мотиву нетерпимості. При цьому ми свідомо не включили до цього переліку злочини, передбачені п. 14 ч. 2 ст. 115 та ч. 2 ст. 129 КК України через їх мінімальний рівень та відсутність скільки-небудь відчутного впливу на статистичну картину. Так, протягом аналізованої десятирічної ретроспективи лише у 2015, 2017, 2020 та 2024 рр. було зареєстровано по одному факту умисного вбивства з мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості. З них вдалося завершити досудове розслідування складанням обвинувального акту лише в одному випадку, який мав місце у 2017 р. Ще більш «скромними» є показники погроз вбивств з мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості (ч. 2 ст. 129 КК України). За весь період статистичного спостереження тільки у 2019 р. було зареєстровано один факт вчинення цього злочину. Отже, цими показниками у статистичному вимірі можна знехтувати, попри безумовну їх соціальну значущість та резонансність.

Тож сукупно на злочини проти здоров'я людини, які можливо віднести до злочинів на ґрунті ненависті, можна віднести в середньому близько половини з тих, які розкриті за загальною категорією (з мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості). Приблизно за десятирічний період це складає близько 169 злочинів, які вдалося розкрити. З огляду на відсоток розкриття, який так само в середньому за загальною категорією складає 50 %, можна припустити, що, правдоподібно, загальний статистично зафіксований рівень кримінальних правопорушень, передбачених частинами 2 ст. ст. 121, 122, 126, 127 КК України, за ознакою їх вчинення з мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості, складає близько 340, або в середньому 34 на рік.

По-друге, з діаграми 2 чітко візуалізується зворотна, щодо показників відтворення злочинів, передбачених ст. 161 КК України, низхідна траєкторія часового поширення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 300 КК України («Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію»¹), аж до майже повної їх елімінації. Так, якщо у 2015 було зареєстровано 98 відповідних фактів, у 2016 р. вже 62, у 2017 р. – 40, у 2018 р. – 55, у 2019 р. – 34, у 2020 р. – 22, у 2021 р. – 37, у 2022 р. – тільки 11, у 2023 – 10, а у 2024 р. – 4. При цьому

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.03.2025).

відсоток розкриття так само знизився: з 84,7 % у 2015 р. до 27 % у 2022 р., 20 % у 2023 р. та 50 % (2 з 4 кримінальних правопорушення) у 2024 р.

Вищи ми звертали увагу на специфічну природу кримінальних правопорушень, передбачених ст. 300 КК України, як деяких кримінальних екзофеноменів щодо злочинів на ґрунті ненависті. Екзофеноменальність пояснюється, власне тим, що вони самі по собі не є вираженням ненависті, проте свідчать про існування попиту на дискримінаційний, демонстративно-наси́льницький інформаційний продукт, а тому й виконують кримінологічно сигнальну функцію. У цьому розумінні зниження рівня вказаних кримінальних правопорушень майже до повного зникнення, окрім, безумовно, докорінної зміни політики контролю транскордонних переміщень людей і товарів в Україні з початком повномасштабної агресії російської федерації, можна частково пояснити й зниженням запиту на продукцію означеного штибу. Надто багато насильства й дискримінації виявилось у реальному житті для того, аби ще додатково стимулювати ресентиментарну свідомість інформаційним контентом. Війна, бойові дії – чудова нагода сублімувати агресивну енергію, спрямувавши її на безпосереднього, реального, а не картинного ворога. Це з одного боку. З іншого ж – спостерігаємо те, що не тільки у цьому руслі відбувається сублімація, а й у спрямованих на своїх співгромадян дискримінаційних практиках, про що недвозначно свідчать показники відтворення злочинів, передбачених ст. 161 КК України, від початку повномасштабної агресії.

Висновки. Отже, тенденції до поширення злочинності на ґрунті ненависті в Україні є очевидно несприятливими. Фіксується генеральний тренд до зростання рівня відповідних кримінальних правопорушень за всіма категоріями, особливо, починаючи з 2022 р., після повномасштабної агресії російської федерації. На фоні скорочення території статистичного обліку, інтенсивних міграційних процесів, часткової депопуляції, темпи приросту кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті визначаються надвисокими показниками. Відбувається зміна характеру їх вчинення у бік відкритості, очевидності, цинічності. Описані вище показники є лише «верхівкою айсберга», адже не відображають проблему латентності цього різновиду кримінальної активності. Так само геноцид, злочини проти людяності, низку воєнних злочинів слід також віднести злочинів на ґрунті ненависті, але особливої їх категорії, політично обумовленої, воєнно-контекстуальної. Дослідження цих аспектів відтворення кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті є перспективним напрямом подальших наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Злочини на ґрунті ненависті: попередження та реагування. Інформаційно-довідковий посібник для громадських організацій у регіоні

ОБСЕ / ОБСЄ. Варшава, Польща. URL: <http://www.osce.org/uk/node/180336> (дата звернення: 10.02.2024).

2. Костенко О. М. «Нові очі» для нового часу (про соціальний натуралізм). Луцьк : Терен, 2022. 128 с.

3. Костенко О. М. Злочин і відповідальність за нього у світлі соціального натуралізму (щодо соціально-натуралістичної доктрини кримінального правознавства). *Право України*. 2010. № 9. С. 31–40.

4. Костенко О. М. Основи соціально-натуралістичної юриспруденції та кримінології: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 140 с.

5. Костенко О. М. Про світоглядні основи розбудови прогресивного правопорядку в Україні (до методологічної дискусії у вітчизняній юриспруденції). *Право України*. 2015. № 8. С. 167–185.

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.03.2025).

7. Орлов Ю. В. Кримінальний акціонізм : від символічності суб'єкта та суб'єктивізації символу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 1 (26). С. 49–61.

8. Орлов Ю. В. Модуси буття злочинності: матриця кримінологіко-екзистенціального аналізу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 85–105.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2025

Oleksandr El. MARCHENKO,

Postgraduate Student

(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

CRIMINAL ANALYSIS OF THE STATE OF HATE OFFENSES: QUANTITATIVE INDICATORS

The article is devoted to the criminological analysis of the state of hate crimes by quantitative indicators. It has been established that the trends in the spread of hate crimes in Ukraine are clearly unfavorable. A general trend towards an increase in the level of relevant criminal offenses in all categories is recorded, especially since 2022, after the full-scale aggression of the Russian Federation. Against the background of a reduction in the territory of statistical accounting, intensive migration processes, and partial depopulation, the growth rates of hate crimes are determined by extremely high indicators. There is a change in the nature of their commission towards openness, obviousness, and cynicism. The problem of latency of this type of criminal activity is acute. Genocide, crimes against humanity, a number of war crimes should also be attributed to hate crimes, but to a special category of them, politically motivated, military-contextual, which requires a separate study.

Keywords: *hatred, hate crimes, crime, combating crime, war, criminological analysis, state, indicators.*